

УДК 343.91

*А. Є. Фоменко**кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
ректор**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СПОРІДНЕНИХ З НЕЮ ПРАВОВИХ ФЕНОМЕНІВ

Всебічність та повнота наукового дослідження будь-якого правового явища з необхідністю вимагає врахування існуючого плюралізму підходів вчених до розуміння сутності предмету пізнання, з'ясування стану розробленості проблематики, що у підсумку дозволяє визначити малодосліджені або взагалі не досліджені аспекти обраної теми, виокремити доктринальні положення, які складуть основу нової наукової розвідки, а також окреслити стратегію подальших напрямів наукових пошуків у межах визначеного об'єкту та предмету роботи.

А отже, важливим етапом висвітлення особливостей кримінологічної діяльності, зокрема Національної поліції України, є виокремлення та осмислення наукових джерел, в яких вказаний феномен аборотичні до нього явища соціально-правової дійсності були окремим предметом пізнання вчених.

Варто вказати, що теоретичним дослідженням різних аспектів протидії злочинності приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, А.Б. Блага, В.С. Батиргареева, В.М. Бесчастний, Є.М. Блажівський, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, Р.С. Веприцький, М.Г. Вербеньський, В.В. Голіна, Б.М. Головін, В.К. Грищук, Л.М. Давиденко, Ю.Б. Данильченко, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, В.П. Ємельянов, О.О. Житний, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.С. Іщук, О.Г. Кальман, Т.В. Корнякова, О.Г. Колб, О.М. Костенко, І.М. Копотун, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, О.А. Мартиненко, В.О. Меркулова, В.А. Мисливий, С.А. Мозоль, А.А. Музика, Ю.В. Нікітін, Ю.В. Орлов, Н.А. Орловська, В.М. Попович, В.А. Тимошенко, В.П. Тихий, В.М. Трубников, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, В.Б. Харченко, О.М. Храмцов, П.В. Хряпінський, В.В. Шаблистий, В.І. Шахун, О.С. Шеремет, О.Ю. Шостко, О.О. Юхно, І.С. Яковець, Н. М. Ярмиш та ін.

Враховуючи сутнісну спорідненість кримінологічної діяльності з юридичною, до першої групи слід віднести ті джерела, в яких висвітлювалися особливості останньої, дослідження яких і є метою цієї статті.

Найбільш комплексною в даному аспекті безпідставно вважаємо працю С.Д. Гусарева, в якій обґрунтовано теорію юридичної діяльності,

висвітлено методологічну базу досліджень цього явища, з'ясовано її структурно-функціональну характеристику, проаналізовано певні складові елементи змісту. У роботі окремо розглянуто сферу практичної діяльності юристів, яка пов'язується з вирішенням конкретних юридичних справ, визначено види юридичної роботи, її основні завдання, принципи та функції. Вченим аргументовано думку про безпосередність зв'язку типологічних ознак правової системи з особливостями здійснення юридичної діяльності, проаналізовано найважливіші проблеми здійснення певних видів юридичної роботи, а також шляхи їх усунення, акцентовано увагу на можливих перспективах розвитку юридичної професії в Україні, виходячи із характеру розвитку національної правової системи [1]. Зокрема С.Д. Гусарев, наголошує на тому, що слід розмежовувати правову та юридичну діяльність, які співвідносяться як загальне та часткове.

Проте у такої позиції є і свої опоненти. Так, наприклад, з погляду М.О. Теплюк, поняття «юридична діяльність» не цілком впливає з поняття «правова діяльність» і є ширшим за обсягом. Якщо наслідком правової діяльності є створення, розвиток і матеріалізація права, то ця діяльність фактично обмежена сферою утворення права (якщо тільки термін «матеріалізація права» не означає реалізацію права); натомість юридична діяльність охоплює не лише сферу утворення права, але й торкається сфери реалізації права, тобто не є різновидом першої. Тому, на думку вченого, визначення «правова» і «юридична» щодо діяльності, пов'язаної з правом, вживаються більшістю авторів як синоніми, а отже не виникає потреби розрізняти зазначені поняття [2, с. 92].

З приводу необхідності розмежування понять «юридична практика» і «правова робота» актуально видається і позиція Л.В. Трофімової, яка наводить такі аргументи: юридичною практикою слід вважати ціле покладену діяльність, яка пов'язана з правовими нормами і спрямована на реалізацію і застосування законодавства в сукупності з набуттям навичок і досвіду в суспільно-правовому житті та юриспруденції, враховуючи результати перевірки на достовірність певних настанов, положень або висновків, що впливає на перетворення об'єктивної дійсності і розвиток пізнання, тоді як правова робота – це комплекс заходів, спрямова-

них на забезпечення умов дотримання законності, що здійснюється правовими формами і методами усіма органами управління, організаціями, посадовими особами і громадянами в усіх сферах суспільного життя. Тобто юридична практика є складовим і важливим елементом правової роботи, які взаємопов'язані між собою [3, с. 12].

Водночас варто зауважити про те, що в юридичній доктрині висловлюється і позиція про те, що поняття «юридична діяльність» було актуальним для попередньої (радянської) правової системи, якій був властивий жорстко централізований спосіб управління та значна заформалізованість. На сучасному етапі суспільного й державного розвитку, стверджує І.Ю. Настасяк, поняття «юридична діяльність» є менш затребуваним і має лише спеціальне призначення – підкреслити наявність спеціальних повноважень суб'єктів і формалізований порядок створення деяких видів правових актів (правотворчих, правозастосовних і правоінтерпретаційних). Зважаючи на це, а також беручи до уваги тривалі процеси децентралізації та розформалізації, з погляду правника, для пізнання й конструювання сучасних правових систем світу і їх типів правильніше буде послуговуватися поняттям «правова діяльність» [4, с. 26].

Однак, переконані, що позиція вченого з приводу недоцільності використання поняття «юридична діяльність» в умовах сучасності є дискусійною, перед усім в аспекті наданої аргументації. Уважаємо, що згадана категорія залишається актуальною, як мінімум для позначення за допомогою неї окремо існуючої діяльності – судової, адже термін «юридичний» походить від латинського «*juridicus*» та в буквальному перекладі означає «судовий».

Як слушно наголошують Н.М. Чернуха та В.С. Рижиков, професійна діяльність юриста це різновид соціальної діяльності, який здійснюється з метою розв'язання юридичних проблем спеціально підготовленими фахівцями, котрі, дотримуючись встановлених законів та норм, застосовують для цього певні юридичні засоби. Залежно від норм права, стверджують вчені, розрізняють такі види юридичної діяльності, як діяльність регулятивна, пов'язана з правомірною поведінкою суб'єкта права, та правоохоронна, пов'язана з неправомірною поведінкою суб'єкта права. За інтелектуальним змістом юридична діяльність поділяється на пізнавально-пошукову, реконструктивну, організаційну, реєстраційну та комунікативну [5, с. 47].

Із зазначеного випливає, що кримінологічна діяльність має властивості правоохоронної, що правда, на наше переконання, їх не слід ототожнювати.

Юридичну діяльність як вид соціальної розглядає і В. Сирих. Однак на думку вченого юридична діяльність є різновидом виключно правомірної діяльності громадян та інших суб'єктів права,

що спрямована на збереження чи вдосконалення механізму правового регулювання, зокрема його компонентів: механізму правотворчості, правореалізації державного примусу [6, с. 193, 197].

Методологічною основою вивчення юридичної діяльності, стверджує О.В. Мінченко, є використання як діяльного, так і структурного підходу, що дозволяє виокремити такі елементи правової системи, як: 1) інституційна підсистема; 2) нормативна (регулятивна) підсистема; 3) ідеологічна підсистема; 4) функціональна підсистема. При цьому юридична діяльність, наголошує правник, має розглядатися у складі функціональних елементів правової системи як різновид соціальної діяльності, що здійснюється юристами, на професійній основі та відбувається у трьох формах, на підставі чого виокремлюються три їх види: юридична практична діяльність, юридична наукова діяльність, юридична навчальна діяльність [7, с. 18].

В юридичній літературі, перед усім загально-теоретичній, обґрунтовується природа юридичної діяльності, зокрема зазначається що вона являє собою різновид соціальної діяльності, якій притаманні такі основні характерні риси: предметність, доцільність, упорядкованість, вибірковість, системність, планомірність, самоорганізованість тощо. Тому під юридичною діяльністю слід розуміти систему юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямованих на задоволення публічних і приватних інтересів [8, с. 391].

Важливе значення для дослідження юридичної діяльності на теоретичному і практичному рівнях, зауважують вчені, мають поняття, які характеризують її основні параметри: обсяг, інтенсивність, ефективність, економічність, законність, соціальну цінність юридичної діяльності. Так, за допомогою поняття «обсяг юридичної діяльності» визначається завантаженість суб'єктів (окремих посадових осіб, організацій, системи органів) роботою, яка пов'язана з кількістю розглянутих справ, їх складністю та іншими обставинами. Поняття «інтенсивність діяльності» дозволяє встановити виконання певним суб'єктом за допомогою певних способів і засобів за конкретні проміжки часу певного обсягу роботи. Поняття «ефективність юридичної діяльності» дає можливість з'ясувати співвідношення між фактично одержаним результатом і тими соціально-правовими цілями, які ставилися в процесі її здійснення. Поняття «економічність» сприяє виявленню матеріальних, трудових, духовних та інших фактичних витрат, необхідних для одержання відповідних результатів діяльності. Поняття «рівень законності» відображає стан законності і правопорядку в конкретній сфері суспільного життя, характеризує питому вагу правомірних дій у всій масі юридично значущих дій. Поняття «цінність

юридичної діяльності» розкриває її значущість, корисність як засобу задоволення суспільних і особистих інтересів та потреб [8, с. 395-396].

Уважаємо, що поняття «юридична діяльність» органічно поєднане з категорією «юридична практика», дослідженню якої в доктрині права приділено не мало уваги.

Так, наприклад, С.Д. Гусарев та О.Д. Тихомиров під юридичною практикою розуміють діяльність юристів – професійних знавців права щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права (особи, держави, суспільства), надання їм допомоги у складанні правових документів, консультуванні щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки відповідно до норм права, посвідчення юридичних фактів тощо, у процесі яких забезпечується здійснення норм права. Юридична практика – це сфера діяльності лише юристів-професіоналів [9, с. 255].

З погляду В. М. Карташова, юридична практика являє собою відносно самостійну підсистему, яка включає у свою структуру юридичну діяльність (правотворчу, інтерпретаційну, правозастосовну, правосистематизуючу та їх окремі види і підвиди) та соціально-правовий досвід (соціально-правову пам'ять) [10, с. 75-76]. Схоже визначення досліджуваного явища запропоноване і С.Ю. Лаврусь, яка зазначає, що юридична практика – це діяльність компетентних суб'єктів щодо прийняття, тлумачення, застосування, доведення до відома населення правових приписів, взята в єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом [11, с. 24].

В свою чергу Є.М. Палагіна доходить висновку про те, що юридичній діяльності, як динамічній складовій юридичної практики, притаманний державно-владний характер, оскільки: а) її здійснення є прерогативою державних органів; б) вона забезпечується різноманітними державними засобами економічного, політичного, соціального характеру; в) вона зумовлює різноманітні матеріальні, політичні, духовні, моральні, соціальні зміни; г) вона завжди пов'язана з настанням певних юридичних наслідків [12, с. 13-14].

Аналіз досліджених вище джерел дає підстави зробити висновок про те, що юридична діяльність, як різновид соціальної, є достатньо дослідженим явищем в правничій науці, що дозволяє сформулювати як ґрунтовне уявлення про цей феномен, так і взяти за методологічну основу результати наукових пошуків, що отримані у цій царині.

Література

1. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 422 с.

2. Теплюк М. О. Правотворчість як діяльність, пов'язана з правом. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 90–97.

3. Трофімова Л. В. Організаційно-правове забезпечення діяльності юридичних підрозділів органів державної податкової служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2003. 20 с.

4. Настасяк І. Загальнотеоретичний аналіз правової діяльності (в контексті дослідження функційної частини правової системи). *Jurnalul Juridic National: teorie și practică*. 2018. SEPTEMBRIE. С. 24–28.

5. Чернуха Н. М., Рижиков В. С. Професійна діяльність юриста: теоретичні засади. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 7. С. 45–48.

6. Сырых В. М. Социология права : учебник. 4-е изд., доп. и перераб. Москва : Юстицинформ, 2012. 472 с.

7. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 20 с.

8. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

9. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 655 с.

10. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества: учеб. пособие : в 2 т. Т. П. Ярославль : ЯрГУ, 2006. 491 с.

11. Лаврусь С.Ю. Реализация принципов права в юридической практике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Казань, 2005. 30 с.

12. Палагіна Е.Н. Функции юридической практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2003. 26 с.

Анотація

Фоменко А. Є. Стан наукових досліджень кримінологічної діяльності та споріднених з нею правових феноменів. – Стаття.

У статті констатується, що всебічність та повнота наукового дослідження будь-якого правового явища з необхідністю вимагає врахування існуючого плюралізму підходів вчених до розуміння сутності предмету пізнання, з'ясування стану розробленості проблематики, що у підсумку дозволяє визначити малодосліджені або взагалі не досліджені аспекти обраної теми, виокремити доктринальні положення, які складуть основу нової наукової розвідки, а також окреслити стратегію подальших напрямів наукових пошуків у межах визначеного об'єкту та предмету роботи.

Важливим етапом висвітлення особливостей кримінологічної діяльності, зокрема Національної поліції України, є виокремлення та осмислення наукових джерел, в яких вказаний феномен або дотичні до нього явища соціально-правової дійсності були окремим предметом пізнання вчених.

Зроблено висновок про те, що юридична діяльність, як різновид соціальної, є достатньо дослідженим явищем в правничій науці, що дозволяє сформулювати як ґрунтовне уявлення про цей феномен, так і взяти за методологічну основу результати наукових пошуків, що отримані у цій царині.

Ключові слова: кримінологія, поліція, юридична діяльність, поліцейська діяльність, кримінологічна діяльність, запобігання кримінальним правопорушенням.

Аннотация

Фоменко А. Е. Состояние научных исследований криминологической деятельности и родственных с ней правовых феноменов. – Статья.

В статье констатируется, что всесторонность и полнота научного исследования любого правового явления с необходимостью требует учета существующего плюрализма подходов ученых к пониманию сущности предмета познания, выяснение состояния разработанности проблематики, в итоге позволяет определить малоизученные или вообще не исследованы аспекты выбранной темы, выделить доктринальные положения, которые составят основу новой научной разведки, а также очертить стратегию дальнейших направлений научных поисков в пределах определенного объекта и предмета работы.

Важным этапом освещения особенностей криминологической деятельности, в частности Национальной полиции Украины, является выделение и осмысление научных источников, в которых указан феномен или касаются него явления социально-правовой действительности были отдельным предметом познания ученых.

Сделан вывод о том, что юридическая деятельность как разновидность социальной, достаточно исследованным явлением в юридической науке, позволяет сформировать как основательное представление об этом феномене, так и взять за методологическую основу результаты научных изысканий, полученных в этой области.

Ключевые слова: криминология, полиция, юридическая деятельность, полицейская деятельность, кри-

минологическая деятельность, предотвращения уголовных правонарушений.

Summary

Fomenko A. Ye. State of scientific research of criminological activity and related legal phenomena. – Article.

The article states that the comprehensiveness and completeness of scientific research of any legal phenomenon necessarily requires consideration of the existing pluralism of approaches to understanding the essence of the subject of knowledge, clarifying the state of development of the issue, which ultimately allows to identify little or no research. to identify doctrinal provisions that will form the basis of new scientific intelligence, as well as to outline a strategy for further directions of scientific research within a specific object and subject of work.

An important stage in highlighting the features of criminological activities, in particular the National Police of Ukraine, is the identification and understanding of scientific sources in which this phenomenon or related phenomena of socio-legal reality were a separate subject of knowledge of scientists. Therefore, we believe that the source of this research should be classified into several groups.

It is concluded that legal activity, as a kind of social, is a sufficiently studied phenomenon in legal science, which allows to form a thorough idea of this phenomenon, and take as a methodological basis the results of scientific research obtained in this area.

Key words: criminology, police, legal activity, police activity, criminological activity, prevention of criminal offenses.